

СЈЕЋАЊЕ НА РАЈКА П. НОГА¹ (1945–2022)

Када је након грађанског рата у Босни и Херцеговини, школске 1997/1998. године, обновљен на Палама рад сарајевске Катедре за општу и компаративну књижевност, тада се уз многобројне сарајевске и београдске универзитетске професоре и еминентне стручњаке из области науке о књижевности нашао и пјесник Рајко Петров Ного. Уз академике и професоре Славка Леовца, Јована Деретића, Новицу Петковића, Радована Вучковића, Бранка Летића, Јована Делића, Синишу Јелушића, Ранка Поповића, Сретена Петковића (све сама највећа имена филологије и умјетности, како је Ного волио да каже), и Рајко Петров ће својим ангажманом у наставном процесу изузетно много допринијети да Филозофски факултет и група за свјетску књижевност постану препознатљиви како у Републици Српској тако и у међународним оквирима.

Као обнављач и руководилац Катедре за општу књижевност, академик Новица Петковић не само да организује наставу већ и одређује физиономију плана и програма нове групе, те пажљиво ради на избору наставног кадра на обновљеној катедри. Међу првим Петковићевим сарадницима био је и његов сарајевски пријатељ и колега – пјесник, есејиста, књижевни критичар, академик Рајко Петров Ного. Од академске 2000. до 2008. године, уз Новицу Петковића и Јована Делића, Рајко Ного је на Катедри за општу књижевност изводио наставу на предметима *Поезија и критика*, *Публицистичка стилистика* и *Српска књижевност 20. вијека*, по европском и америчком универзитетском моделу, а по угледу на Ренеа Велека и Остина Ворена, гдје заједно на једном предмету наставу изводе теоретичар књижевности и пјесник, који, свако из свог стручног угла, научног и пјесничког искуства, предају, анализирају и тумаче текстове из књижевности и умјетности (то је била Новичина идеја, како нам је Рајко на предавањима и вјежбама подвлачио!). Морам признати да ми је као тадашњем њиховом студенту, али истовремено и студенту Богословског факултета, овај начин рада био велико откриће и непроцје-

¹ Транскрипт говора на комеморативном скупу одржаном поводом упокојења Рајка Петрова Ного, на Филозофском факултету Пале 28. 12. 2022. године.

њиво искуство у тумачењу и разумијевању како књижевних текстова тако и саме природе умјетности.

Рајко Петров Ного, пјесник *изгубљеној дјетињости*, у свом поетском опусу опјевао је драму прераног и присилног одвајања од куће и завичаја – простора дјечије сигурности, топлине и утопије. И, чини ми се, нико боље од њега, дјетета изгубљеног дома, није могао разумјети генерације студената *обездомљене* и школоване у ратном вихору, генерације које су излаз и уточиште, с горчином нашег тадашњег историјског искуства, тражиле у књижевности и умјетности. Те генерације студената опште и српске књижевности сазријевале су и стасавале на Ноговим предавањима, уз поезију и високостилизовану критичку мисао којом нас је хранио, васпитавао и његовао. Током једне предавачке деценије проведене на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву, Ного је, са колегама са Катедре, пажљиво радио на подизању наставног кадра за изучавање историје и теорије књижевности, те компаративног проучавања српске и свјетске књижевности. Самим тиме, несамјерљив је и његов допринос у формирању и развоју не само Катедре за општу и компаративну књижевност већ и Филозофског факултета Пале у цјелини. Ногово пјесничко, списатељско и научно искуство, као и ауторитет једног од најбољих и најцјењенијих савремених српских пјесника, имали су јединствен и врхунски значај за углед и кредибилитет Факултета, али још више за подизање многих генерација студената на овом високом училишту.

Колико је пажње и професорске љубави Рајко Ного уградио у нас, своје студенте, у изграђивање нашег сензибилитета према књижевности и спознаји умјетности, понајбоље свједоче његови ђаци који су уз његову несебичну подршку дипломирали, магистрирали и докторирали. Неки од њих су данас наставници, пјесници, библиотекари, новинари, критичари и препознатљиви упосленици у културном и духовном животу Републике Српске.

Ного је „исконски пјесник, *poeta sacer*, један од посвећеника у тајну скривену у срцу језика, онај који и несрећу рода освештава, и тугу до злата духовног уздиже”, како би рекао академик Ранко Поповић. „Наизглед с лакоћом је превладао темељни парадокс српског пјесничког модернитета, јаз између грандиозног епског наслеђа и личне лирске позиције, и управо на томе саздао изванредну поезију универзалних значења.”

„Ја сам рођен у Боријама код Калиновика и првих осам година живио сам у једној брвнари крај пута у Горњој Херцеговини, у патријархалној, побожној породици, гдје се облици живота нису мијењали стољећима. Када сам остао без игдје икога, и са тих висина пао у сиротиште, ипак сам дошао до некога свога, а то је српски језик. Тако је сироче дошло до својих предака, и то оних најбољих, Милије, Његоша, Дучића и осталих. Од тада станујем у тој кући и зато могу да будем тако миран.” Овако је своју животну причу започињао Рајко Петров Ного, а онда би додавао: „Ја волим стихове Тина Ујевића:

*Нисам ли њесник, ја сам барем њајшник
и кашкад су ми граје моје ране,
јер сваки јецај њосћајши ће злајшник
и моје сузе гајши ће ћергане.”*

„Када сам у језику, и када сам у сопству, онда сам у миру са собом. У миру и са другима. А када нисам, ја ништа не ваљам, и брже-боље идем у завичај да ме она брда не забораве, да се испуним својим раним јагима, да затреперим и добијем доказ да сам жив; да из тих мојих шума довучем двије-три поеме, што ми тамо труну неколико зима. Одласком у завичај, ја кротим и своју охолост, којој су, да будем ироничан, склони златоусте. Над кућиштем пуним зове, на ниској и убогој завичајној стази, која ме је попут ове андрићевске, вишеградске, пратила куд год сам ходио, ја не могу погубити конце, нити шта уобразити или преучити. *Онај сам који јесам*, говорио је Христос. Кад смо снимали неки филм о мојој поезији, молио сам камермана да изоштри бленду кад слика пејзаже, кад не могнем тамо више да идем да пустим на овој ђаволој машини, телевизору, да гледам и да плачем. Знам да ћу да плачем, јер ми је Раичковић говорио да је он усамљен и стар плакао и на рекламе. Да не бих плакао на рекламе, плакаћу на моје пејзаже. Све је како треба, могли смо и да се не родимо. Рођење је прави Божи дар, какав год да вам је живот. Ово мало светла између две таме.”

„За писање поезије ништа ти не треба”, говорио би нам последије предавања, када смо му досађивали да нам каже још понешто из својих сјећања. „Чак и у затвору, а то је одлично радно мјесто за пјесника, причао ми је Гојко Ђого, ако ти не дају ни папир, можеш да мемориреш и вјешбаш мозак. Уосталом, поезија и јесте усмена, а понекад и уснена дјелатност, јер ако није на уснама младих који тим језиком говоре, није требало ни да постоји.” Његови часови били су чисти дар Божији, неисцрпно благо од којег смо добијали златне нити наше књижевности исткане Рајковим језиком, непрестано слушајући нај-

блиставије реченице поткријепљене стиховима и цитатима о његовим пријатељима писцима који су нама били у наставном плану и програму.

У срдачним разговорима са Бранком Летићем, које сам имао прилику привилеговано да слушам, често се говорило о српском средњовјековном наслеђу, а нарочито стећцима, Рајковој омиљеној теми. Он би нам тада усхићено понављао своје већ познате ставове да „осим што су стећци сензација мог раног дјетињства (јер су најљепше некрополе и у завичају мога оца и нарочито у завичају моје мајке), осим што су те камене књиге копча од Косова ка нашој усмености, има један додатни разлог што сам свему томе у зрелости пришао. То је безочна крађа, и то крађа гробова. Јер, ако нам преци нису заједнички, а наша разбраћа неће да су нам заједнички, зашто су им онда тако привлачни туђи гробови? Наши су се историчари комотно понашали. Када је ова прекрађа почињала, они су одмахивали руком и говорили да је то глупост и лаж и митоманија, и да се на то не треба освртати. Али, та лаж има своју енергију, и ако је још спојена са упорношћу, она завлада као коров. Ево, сад такође одмахују на глупост и лаж да су наши немањихки манастири на изданоме Косову за почетак византијски, па косовски, а чују се, богме, и гласови да су и албански, то јест арнаутски. Већ је Милош Обилић чувени албански јунак. Народ и његова интелигенција, која се тако *јаланјно* понаша према ономе што је његово, и остаће без оног што је његово. Тамо гдје ја могу, и с даром колики ми је Бог дао, ако ми је дао, ја своје не дам.”

Својом поезијом није дао животу да окошта: без сентиментализма, јер је држао до најдубљег у човјеку; оштар и мишљу и ријечју, са непогрешивом интуицијом, стално се трудио да у пјесничко платно увије болне ране наше историје. Волио је да говори, а када говори не прекидај га и чућеш ријечи заумне. Не намећи му се и он ће те поштовати и вољети.

Када ми је отац умро, Рајко ми се из Београда јави топлим телеграмом саучешћа, подсјетио ме да је и Новица Петковић преминуо на исти датум коју годину раније. У том телеграму тјешо ме је и умиривао као и раније, када би позивао разне љекаре и пријатеље да му кажу колико су опасне по живот те ратне ране и болести које су оца задесиле, молећи љекаре да помогну колико могу и информишући ме редовно и брижно о свему. Никад му то не могу заборавити. И никад нећу заборавити дирљиве сцене из Фамоса, када нам је, избјегличкој и ратној студентској сирочади, доносио и поклањао своје и књиге других аутора, које су нам недостајале и којих смо били толико

жедни, Капорове цртеже Мири Лукић, и свима нама друге вриједне дарове.

Професор Милан Радуловић, који нам је на Богословском факултету у Фочи био отприлике оно што нам је Рајко био на Палама, често ми је причао о Рајку, како га је дочекао и прихватио у Београду након студија, помогао му око првог запослења, а онда би ми, док бисмо шетали поред Бехотине, понављао да је његова поезија о Косову и стећцима данас постала завјетна ријеч, снажно утиснута у наш језички осјећај, у духовни код.

Уз Рајкову поезију растао сам чак и када је нисам разумијевао. Зато сам и био прилично изненађен и одушевљен када сам схватио да ћу Рајка као предавача слушати на четвртој години студија. Не могавши ишчекати четврту, већ сам као студент друге и треће године, са неколицином колега, кренуо на Рајкова предавања, што се њему у почетку није допало (вјероватно нас је доживљавао као провокаторе или недораслу дјецу, па је говорио: „Има времена, полако, стићи ћете и ви до четврте године“). Желећи да нас се ријеши, почео нам је задавати врло тешке и обимне задаће у виду анализа пјесама и писања критичких приказа, што смо ми, мучећи се, с љубављу и младалачком енергијом солидно савлађивали. То га је прилично одобровољило, када је схватио да се не ради о провокаторима и вишку амбиције, него о истинској жељи да га слушамо. Почео нас је све чешће дозивати, а када смо му рекли да је наша генерација препуна „лудака“ и да ми идемо и на друга необавезна предавања, на другим групама, код Љубе Максимовића, Ксеније Марицки, Свете Кољевића, Милице Грковић, Милоша Ковачевића, *иа чак и код филозофа*, Богољуба Шијаковића, Сава Лаушевића, Бориса Брајовића, онда су наша студентска дружења с њим постала правило када би дошао из Београда на Пале.

Често смо Ања Јефтић, Дарко Ђого, Радица Сударушић, Мира Лукић и ја с њима и с професором Летићем, у шетњама и на кафама разговарали о теолошко-књижевним везама и релацијама, о поетици српске књижевности, о свим оним најрелевантнијим темама српске и свјетске науке о књижевности. Тада би наглашавао да су „вјера наша православна, наша богата књижевност и култура, посљедње линије одбране националног идентитета“ и да су се „народи по поезији препознавали док је свијет био нормалан“. Ного је говорио да су „Његош, иако зазидан у оном драгстору на врху Ловћена, и Дучић, Николај Велимировић, и други, и даље снажнији него сви њихови ништитељи. Срби смо и људи смо све док умијемо да подигнемо главу“.

Говорио нам је да је „књижевност океан смисла и памћења. И докле год тај океан постоји, поезију ће имати ко да чита. И у најгорим временима има посвећеника и монаха језика. Уз поезију и религију, живот се лакше подноси. Књижевност је нешто најљепше што су Срби имали у мом времену”.

Подсјећао нас је да је и велика поезија, као најближа религији, продор Царства Божијег у историју, а не опсесивна потреба пјесника да уређује Теофанију. Дар проговара, и то је саставни дио службе Ријечи, сакралне и пјесничке, непрекидно оглашавање и састрадавање, јер није наше да ћутимо, али сваку ријеч морамо мјерити вјечношћу и бранити животом и моралом. Пјесник мора да живи оно што говори, као уосталом и сваки боголики човјек.

Говорио би: „Што се смрти и Васкрсења тиче, тога су у Гробу кључеви. Није случајно Емир Кустурица у наслов своје аутобиографске књиге ставио Хакслијеву реченицу: *Смрт је нејроверена гласина*. За вјерујуће, за православне, за Србе, смрт је заиста неповјерена гласина, јер се надају Христовом доласку и васкрсењу, јер су то неколико пута пробали. Зар се не каже: *Голгота и Васкрс Србије?* Голгота која траје и Васкрс коме се надамо. Шта је човјек без такве наде? Егзотични бумбар који живи само у садашњости и опскрбљује биједне и приземне нагоне.”

Када бисмо се уморили од озбиљних теоријско-поетичких тема, Дарко би му, с израженим даром херцеговачког приповједача, на Рајково инсистирање, причао анегдоте из нашег богословског живота, у чему је бескрајно уживао, а нарочито у казивањима о митрополиту Николају, митрополиту Амфилохију и владици Атанасију, са којима је био велики пријатељ. Он је узвраћао причама о Мешу, Капору, Ђогу, Раичковићу, Матији и другима, а онда би прелазео подробније на пријератне згоде, ако би био расположен и одморан.

Уживо су те анегдоте, које је касније преточио у књиге *Зайиши ши*, *Рајко* и *Зайиши и найиши*, биле још живље. Волио је да прича како је проводио сарајевске дане, па како га је једном приликом чувени Тамил Сијарић на историјској сједници Удружења књижевника Босне и Херцеговине бранио због „јереси” супротстављања Маку Диздару. „’Ударио си на сироче, Маче’, бранио ме је Сијарић, а ја му неколико пута понављам да нисам сироче, имам жену и дијете, на што ће он: ’Ђути, сироче је увијек сироче’”.

Његов измучени животни уздах био је исувише велики да би га осредњи духови могли разумјети и смјестити под своја мала мјерила. Зато је он својом личношћу најчешће изазивао такве осредње појаве.

Када је нашао свој пут до епских слика и личности, до монашке и дворске средњовјековне традиције, осјећај за епоху није му дозвољавао да се сведе на дневне, спорадичне тренутке. У животу као и у поезији устајао је стално против *анемичној доба*, што тежи некаквој блиједој уравниловки, и цјелокупним својим даром крчио пут до духовних источника.

Ногов живот и Ногова поезија, укратко речено, представљају низ сигнала за узбуну да се хитно мора наћи пречица до куће. А куће више нема – и то је најдубља трагична чињеница Ногове поезије и Ногова живота, која га узводи до највећих генија у књижевности, хеленских трагичара и хришћанских настављача. Из те позиције (што је и најтеже), он хаос преображава у космос живота и поезије. И зато је ваљда само по себи разумљиво што је он наше ратне генерације студената без куће, из избјегличких кампова и домова, најдубље схватао и најприсније доживљавао.

Свој живот и своју поезију опточио је осјећањем усправног отпора свакој сјечи, и зато је за нас студенте, у помућеном свијету, представљао истинског хероја горштачког идентитета, *ејске традиције и лирске позиције*, како би рекао његов пријатељ академик Никола Кољевић, кога нам је на предавањима често цитирао. Његов пјеснички дискурс, којим је високостилизовано говорио, и на часовима и у кафани, као и његов живот и његова поезија, били су стално подигнута брана и утврђење, читав арсенал оружја у борби са седмоглавим аждајама овога свијета. Интегритет и чврстина његовог пјесничког израза били су начин на који је он чврсто окупљао своје биће у једну интегралну личност и све нас око себе, али и модел да саопшти своја осјећања вриједности сабирања себе и других око темељних тачака духовности и културе.

Владан П. Бартула
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет